

CONVERSAS CON ALEXANDRE FINISTERRE¹

CARMEN BLANCO RAMOS

ABSTRACT

This article is an approach to the creation of the Galician poet and publisher in exile: Aljenadro Finisterre. It is a representative sample about his poetry and support –like publisher– to the exiled writers in Mexico. Among these writers are, for example, León Felipe and Juan Larrea.

*Gracias, Señor Finisterre,
honra da estirpe galega,
do pobo do exilio e da emigración,
do pobo que amou e amará sempre
tanto a melancolía
como a liberdade.
Gracias á Fundación León Felipe,
Galicia é mais Galicia cando é todos os mundos,
unha barca de pedra
no mar de prata.
Co exconxuro da imaxinación,
co estandarte do Antigo Reino dos Soños
estamos a remontar
o tempo da servidumbre,
o meigallo caciquil do mal de aire.
Remontar o tempo de Decio Junio Bruto.
O espírito bravú
es el de León Felipe,
el de la humanidad libre.
Na nosa maleta de emigrante,
a flor bravú do toxo.*

¡Saúde e terra, irmans!

Manuel O' Rivas.18.XI.1999

Para ser leído no Ateneo de Madrid
en agradecemento polo Premio León Felipe.

...HONRA DA ESTIRPE GALEGA

As circunstancias da existencia e o mundo mental de todo creador atopan un lugar na súa obra. O noso persoeiro tardou máis de vinte anos en voltar á súa Itaca: Fisterra. Coma Ulises tamén partiu á procura dun mundo ideal de home e de sociedade. Axudou sempre que puido a xente coma el, exiliada ou marxinada. Así o describe Borobó nos *Anacos Santiagueses: hombre de grandes arrestos. Viajero infatigable... dónde veía una injusticia, un gesto amargo o una réplica inadecuada, intervenía con su gigantesca concepción del derecho...*².

Visitou moitos portos, percorreu África, deu conferencias –ó tempo que estudiaba o problema colonial– nas Antillas, Estados Unidos, Bélxica, Holanda, Francia e Suíza. Case unha vida buscando non se sabe qué, ó mellor nin el mesmo o sabía. Oxalá el e a súa alma hoxe formen un todo. Esa é a impresión que nos transmite este cabaleiro cheo de vitalidade, de ollos transparentes, tras dos que se agocha unha tristeza mesturada con tenrura. Non sei se eso é a definición de morriña galega, pero así vexo eu a Alexandre Finisterre.

Xurxo Souto, a voz dos Diplomáticos de Monte Alto, quedou abraiado coa súa imaxe: *...unha mistura de Valle-Inclán e Corto Maltés*³ (tal foi así que lle dedicaron unha canción ó seu invento máis famoso: o fútbolín⁴).

Alexandre Finisterre é un home polifacético que aprendeu de cada vivencia. A súa vida foi unha fuxida continua, navegou polo mundo coma un barco abandonado. Alá ía onde o chamaban ou onde precisaban un sopro do seu alento: coas nais da Praza de Maio en Arxentina, cos aniversarios e recoñecementos ás Figuras de León Felipe e de Juan Larrea, editando ós poetas exiliados en Méxi-

¹ Desde a humildade da que subscribe, este artigo basea-
do nunhas conversas sostidas co poeta no mes de novembro
de 1999 e xaneiro de 2000, pretende ser unha homenaxe á
persoa de Alexandre Finisterre.

² Borobó: *Anacos Santiagueses VI y VII*, Madrid, Ediciones
de Anxelo Novo, 1990, p. 161.

³ Xurxo Souto: «*Tempos Novos*», 13, 1998, p. 74.

⁴ Véxase o artigo de Xabier Meilán en *Luzes de Galiza*, 25,
1994, pp. 26-29.

co (españóis, ecuatorianos, guatemaltecos, peruanos, paraguaios, venezolanos ou arxentinos).

En cada codia da súa vida encontramos unha pedriña de ouro. ¿Quen sabe se algunha vez se sentiu personaxe do seu admirado Julio Verne? Nós non vivimos as súas andanzas pero podemos chegar a elas a través del. Tres sentimentos constantes na súa vida aínda seguen con el o camiño: Galicia, AMOR (con maiúscula) e a universalidade.

*Y esta verdad es tan cierta
como que es azul y blanca
la bandera de Galicia,
mi grande y primera patria,
como es azul la de Europa,
y será azul, verde y blanca
nuestra bandera común:
la del mundo de mañana⁵*

...DO POBO DO EXILIO E DA EMIGRACIÓN...

Tiña cinco anos (naceu un 6 de maio de 1919) cando el e a súa familia deixaron Fisterra para marchar á Coruña. Aló «lataba» ás clases para ir ó Monte Santa Margarida.

«Ali xa ollaba e contemplaba o mar. Era un lugar onde me sentía libre e non me remordía a conciencia.»

Ingresar como interno nos Maristas non foi a solución para non *latar* nin para fuxir. Pero gracias ó internado aprendeu galego, (lingua menosprezada nos maristas) porque os compañeiros eran da aldea e, para demostrar a súa rebeldía, empregábanos sempre que aparecía un «irmán».

Chegou a Madrid no 1934, para estudar na escola onde o fixera seu pai. Tamén aquí sentiu que o termo «galego» era despectivo, e orixinoulle novos conflitos cos demais internos (fillos de labradores extremeños e casteláns).

«Foi o meu primeiro exilio. Sair ós quince anos con todo o que significaba para min Galicia, a familia e os amigos...Sentínme des- terrado.»

⁵ Alexandre Finisterre: *Cantos Rodados Antología poética*, Madrid, Libertarias/Prodhufi, 1992, p.113.

Aínda hoxe reflicte un sentimento de galego que fixo a «guerra» senlleiro.

«Tiven que face-la guerra porque estiven metido nela. Sempre en guerra máis ben eu como diana ou peza en cazar. Tódolos tiros apuntaban ó mesmo sitio. Atravesei a guerra civil, despois tocoume sufrir-la segunda guerra, as posguerras e o exilio. De seguida encadeado e expoliado polos esbirros do golpista coronel Castillo Armas en Guatemala, iniciador do xenocidio dun pobo que segue ata hoxe con cento cincuenta mil mortos, cincuenta mil desaparecidos e un millón de desprazados. A min tamén me secuestraron alí en Guatemala. En fin, desde logo non me aburrín.»

Ese secuestro marcou a súa vida. Espido e tirado, Alexandre (que é de Fisterra), ergueuse e viaxou a África, á volta pasou por Galicia:

«Vin para face-la antoloxía da Poesía de Galicia, e por outras razóns que eu explico nas miñas memorias que van saír este ano. Nelas verase que NON vin pedir perdón a ninguén.»

Continuou ata México, daquela cheo de exiliados. Con eles Alexandre Finisterre elaborou *Poesía en México*, unha antoloxía de poetas autóctonos e foráneos. Respirou a atmosfera intelectual do exilio con compañeiros como Florencio Delgado Gurriarán (o poeta de Valdeorras) ou con Guerra da Cal (daquela en Nueva York). En Bos Aires con Suárez Picallo coñeceu a Cuadrado, Scoane, Blanco Amor (a quen lle editou un libro de teatro: *Farsas para Títeres*), e viviu unha importante amizade con Celso Emilio Ferreiro, Florencio Delgado Gurriarán, Emilio González López e outros ilustres exilados e emigrantes galegos e non galegos, como María Zambrano en Cuba ou en Arxentina e en Roma con Alberti e María Teresa León, a quen lle editou *Fábulas del tiempo amargo*.

«Alberti non se pode retratar como se fose un fotomatón, ¡tes un personaxe con tantas arestas e tantas facetas...!»

En 1977 segue co seu labor de editor que empezara no exilio e publica unha edición facsímile de *Galeuzca*, revista publicada en Arxentina en 1945 por exiliados de Galicia, Euskadi e Cataluña, (entre

eles Castelao). Son máis ben ensaios sobre os problemas das Comunidades históricas e de España, amais de colaboracións intelectuais e de creación.

Tamén publicou *Compostela, Revista de Galicia*, como lle gustaba chamala.

«O que pasa é que tivo tanto éxito que saíu un só número. En principio ía ser unha revista de cerca de mil páxinas, cun tomo así tiña que ser anual. Mandéinas ós Centros Galegos pero ninguén se subscribiu. Anque desde un punto de vista literario e tipográfico penso que é moi estimábel. Hai un exemplar na biblioteca da Fundación Penzol de Vigo, o presidente é Francisco Fernández del Riego, que agora é o director da Academia Galega, onde tamén existe outro exemplar. Son todos temas galegos, agás o principio que recolle a primeira edición traducida ó castelán da Oda marítima de Pessoa, e moi ben ilustrada polo grande pintor brasileiro Arnaldo Pedrosa d'Horta, levando un epílogo de Álvaro Mutis.»

Alexandre Finisterre non se sente editor empresario senón editor artesan, como foi Altolaguirre ou o mesmo Bergamín. Pero aínda así confesa non sentirse realizado como creador nin como editor:

«...nin como nada. Creo que falta moito para que eu poda dicir realiceime neste.»

A impotencia ante as inxustizas morais ou humanas parece ter unicamente remedio coa ironía. Galicia historicamente deu letrados neste xénero, convertido xa nun elemento da cultura galega.

«Cando un, xa pola experiencia que tiven desde pequeno, ve que é inútil darse de cabezadas contra un croio, ¡a non ser que sexa o santo dos croques!, ¿non?. Pero darse de cabeza con algo carente de sensibilidade, pois dis: ¡non, voume para outro sitio! ¿para que tropezar contra os croios?. O mundo é ancho, ou era e aínda un se podía fugar polas fronteiras. Se un ten inimigos, ten algo que lle anda detrás, e cando un se encontra cun Poder que declarou a guerra a quen non ten fusís nin canóns, pois... pásalo mal.»

O poeta nunca deixou o nexa con Fisterra. De novo ía tódolos anos á festa do Cristo con seus

país. As festas populares impresionárono e así aparece recollido nun dos seus primeiros poemas adolescentes dedicado *Os Caneiros de Betanzos*:

*[...] ¡Pra festas os Caneiros! Do río, na veira se baila a muiñeira,
as bellas meniñas e os mozos garridos,
da dulce gaitiña,
pro seu son unidos,
cos pés molen ritmo, do río cerquiña⁶*

Unha vez conseguido asilo político en Francia, Alexandre Finisterre ocupábase das *gacetillas* na *Espagne Republicaine*, é dicir, de todo o que tiña interese para os lectores españois.

En París coñeceu a Tamara Toumanova (que facía *O Sombreiro de tres picos* de Falla como primeira bailarina do Ballet de Montecarlo), e ela interesouse polo argumento dun conto de Alexandre. No país veciño os sentimentos ás veces foron incómodos, por elcs Alexandre chegou á composición *Del amor y de la Muerte*. Era un ballet que ocupaba toda unha sesión de varios cadros, un prólogo e un epílogo, e tiña a súa orixe nun conto de Alexandre. Nel introducía danzas do folklore galego e doutras terras peninsulares.

A nostalgia empuxábao sempre a facer algo relacionado coa súa terra. Así daquela, cun carro de ilusión, fundou o Ateneo de Galicia en México. E a melancolía sumouse ó entusiasmo doutros galegos pola idea e Jesús Dopico, Amancio Bolaño Isla, Modesto Seara Vázquez, ou Florencio Delgado Gurriarán, participaron con Alexandre para que todo fose máis doado.

CO EXCONXURO DA IMAXINACIÓN

Tralo pseudónimo de «Clavel Rojo» formado coas dúas iniciais dos seus apelidos, CR, Campos Ramírez (con só 17 anos), realiza unha crítica feroz do teatro no artigo titulado «Causas de la decadencia del teatro» da revista *Paso a la Juventud*:

El teatro se muere de podrido, de viejo que es; de lo «machacados» que están sus argumen-

⁶ Asinado por Alejandro Campos Ramírez. (*Paso a la Juventud*, 20 de junio 1936, p. 11).

tos. *El teatro necesita, para que resurja, inyecciones innovadoras, transfusiones de sangre nueva.[...] Cuando los empresarios sobornados tengan más vergüenza de la que tienen y se permiten estrenar a tanto valor anónimo, [...]*

Na mesma revista aparecen os inxenuos versos do poema *Sueño y Realidad* de influencia becqueriana firmados co seu nome: Alejandro Campos Ramírez. O mesmo autor confesa:

«Bécquer influiu moito na miña infancia»

Como mostra podemos ler:

*Un rayo opalescente de la Luna
clarea débilmente mi jardín,
y sueño...sueño en ti, te estoy besando
Tus labios de carmín:*

*[...] Mas es un sueño...;Oh Dios! ¿Por qué es un sueño?
¿Por qué no es realidad?⁷.*

Poesía de Galicia é o seu magno libro cun limiar extenso a modo de ensaio e con máis dunha contradicción que fai visible o humor e a ironía do autor diante da teima dos «entendidos» por definir a poesía. Presenta unhas excelentes ilustracións de figuras como Castelao, Díaz Pardo ou o mesmo Finisterre (entre elas unha vieira exigua que nos lembra cunha cita: *Galicia, madre fecunda de la cultura española en la Edad Media...*).

O libro recolle a poesía que sangrara daquela en Galicia e Alexandre fixo unha selección nada arbitraria e cun educado oído para ser escoitada.

Poesía de Ecuador O.º, O', O'' «*Eu editeina, sen ningún limiar; presentaba a poesía como os poetas a escribíron, sen comentario. Considero que a Poesía é indefinible, porque cada poeta é un mundo diferente. As críticas que me fixeron á revista era a falta de crítica e de análise. Entón eu ¡en plan de coña! dixen: vou facer unha parodia de limiar contradicíndome, como todo aquel que pretenda definir a poesía e escribe máis de dúas páxinas contradíse. Sempre o que edita poesía paréceme que ten que ter unha dose de humor, porque editar poesía non é un negocio*».

⁷ *Paso a la juventud*, Madrid, 5 de julio de 1936, p. 8.

Entre os autores seleccionados destacamos a: Eduardo Blanco Amor, Roberto Blanco Torres, Fermín Bouza Brey, Celso Emilio Ferreiro, Ramón Cabanillas, Luis Pimentel, Luz Pozo Garza, Álvaro Cunqueiro, Uxío Novoneyra, Pura Vázquez, José Ángel Valente, Ramón del Valle Inclán e noventa poetas máis. O mesmo Alexandre Finisterre acompañaos co poema *Plegaria*⁸ escrito na cadea en Guatemala:

*[...] Yo soy un poeta
muy delicado y no puedo
soportar, ¡Papá!.,
esta clase de jaleos..
[...] ¡Soy tu hijo, Padre Eterno!
Eres Señor de los cielos:
¡dale a tu nene un lucero,
Papi, y deja la tierra a los grajos
y a los dictadorzuelos..
[...] mas, en fin, yo te respeto.
Pero si que así siga
yo, buen Padre, es tu deseo:
Cambia mi cutis, ¡tan fino!,
te lo ruego,
y hazme la cara
de cemento,..
—[...] aquí me están faltando al respeto
¡y soy tu hijo,
Padre Eterno!*

O humor do poeta pasa polo filtro da ironía para deixar peneirada a verdadeira mensaxe. A voz lírica nace para outras loitas, non importa o tempo nin o lugar, o verdadeiro poeta vive a súa elevación por enriba da mediocridade producida polos dictadores e os corvos da terra.

Cómpre non esquecer que *Plegaria* foi concibida na cadea en Guatemala por eso atopamos no poeta momentos de autodefinición e de queixa fronte ó mundo ante un Pai terreal que permanece pasivo diante das inxustizas da humanidade.

*Cantos Rodados. Antología poética*⁹ con prólogo de Andrés Sorel, recolle cen poemas de Alexandre Finisterre. Con todo, bótase en falta un estudio rigoroso e transparente da creación do poeta (máis que dar noticia completa dunha morea de títulos)

⁸ *Poesía de Galicia*, México, Ecuador O.º, O', O'', Revista de poesía Universal, 1959, p. 177.

⁹ Alejandro Finisterre: *Cantos Rodados. Antología poética*, Madrid, Libertarias/Prodhufi, 1992.

e do seu labor como editor en relación co contexto histórico que lle tocou vivir.

A vea social tamén resoa nos poemas de *Cantos Rodados*, non obstante, nesta antoloxía atópanse outras musas. Seleccionamos dous poemas ata entóns inéditos, que nos mostran dous estados diferentes do poeta.

O primeiro, *Estais ahí mortos* é un berro que sae das entrañas do autor. Un sentimento de desprezo cara ó home sen dignidade, ó conformista que non loita contra a inxustiza, ó que lle vira as costas á loita social. O poema é a humillación dos que se cren vivos pero están mortos.

*Estais ahí, muertos
como si fuérais a vivir toda la vida:
humillados como muertos
sin el orgullo de estar muertos,
sin la alegría de estar vivos
como lo están los muertos:
Sois los vivos.*

No segundo, *Trigo azahar*, o poeta (en contrapunto a *Estais ahí mortos*) séntese en harmonía e atopa a beleza nun universo natural. Podemos lelo como un susurro no centro da primavera, e simbolicamente, como un canto á fertilidade.

*No hay flor que más me agrade
que la espiga del trigo,
ni espiga que más me exalte
que la flor del azahar,
ni polen al que más ame
que la harina de trigo,
ni harina que más me encante
que un huerto de azahar.*

*Del azahar, su trigo.
Del trigo, su azahar.*

Da mesma antoloxía seleccionamos outros dous poemas, de fasquía moi diferente, que foran xa editados: *¡Salud!* (publicado en *Cantos Esclavos* no ano 1943) e *Rail* (México, 1963).

No primeiro, aínda mozo (24 anos) mais xa con casi unha década sufrindo crueis experiencias, escribe en louvanza do inimigo:

*Levanto mi copa en tu honor, enemigo
más lauto en mi pro que el más pródigo amigo.*

No rondo tu amor.

*Levanto mi copa de tu odio en loor
y grito mi brindis hirviente el cristal
del zumo que sangra el acerbo trujal:
¡Por el hierro que has hincado en mis entrañas!
¡Por la herida
de tu reja en las heridas de mis surcos! ¡Por la vida
de tu estiércol en mi lama, redimida
—por tu estiércol y tu herida— de la costra y el erial!*

*Levanto mi copa en tu honor, enemigo.
Trajiste a mis surcos las rosas y el trigo.
¡Un himno en loor
del fiemo y la reja que sangran amor!¹⁰*

Rail é un poema futurista (escrito nun tren durante a súa primeira viaxe a Italia). O autor non coñecía nin lera daquela os manifestos de Marinetti, pero si outras vangardas, sobre todo desde que coincidiu con Huidobro en Montserrat no ano 1937 (cando Alexandre convalecía das graves feridas recibidas no asedio de Madrid en novembro de 1936).

Representa a modernidade comprimida en imaxes do movemento e da velocidade. A utilización tipográfica, a omisión do fluír verbal, do eu e de toda proxección de sentimentos expresa unha nova realidade: velaí unhas mostras deste extenso poema.

Traga traga tras

*Traga tras
Traga traga tras
Traga tras*

*No te rías
De los postes
No te ríes.
Huís*

*Rail
Pipíiiiiii*

*Tren tren tren tren
Carbon—*

¹⁰ Os dous versos últimos foron omitidos na antoloxía de A. Sorel. En *Cantos Esclavos* este poema leva por título «Arado, Estiércol».

onde figura unha dedicatoria que se pode estender á humanidade:

A todos los judíos del mundo, mis amigos, mis hermanos.

*Puesto ya el pie en el estribo y otros poemas*¹⁴ era un proxectado libro de León Felipe recompilado e anotado por Alexandre Finisterre. O libro reproduce facsímiles de: *Carta de viaje*¹⁵, *Carta a mi hermana Salud*, e *¡Oh, el barro, el barro!*

O citado libro complétase cos poemas *Israel* (1967), *Carta a mi hermana Salud* (1955) e *¡Oh el barro, el barro!* (1967), editados por Alexandre Finisterre en México.

Puesto ya el pie en el estribo recolle o poema *Los dos sacamuelas* cunha dedicatoria de León Felipe: *A Alejandro Finisterre, gran amigo.*

No prólogo de *León Felipe visto por 100 autores*¹⁶, Alexandre Finisterre móstranos a saúde da poesía de León Felipe:

Salud, sanidad, búsqueda de la razón y de las causas de la enfermedad y de los remedios hacia la salud:

*De aquí no se va nadie
mientras esta cabeza rota
del niño de Vallecas exista*

(*León Felipe: farmacéutico poeta*)¹⁷

Reproduce tamén un fragmento do seu poema *Escuela*, onde recolle a súa dorida experiencia africana como administrador dos hospitais da Guinea Española.

A FLOR (...) DO TOXO

Alexandre Finisterre parece non ser amigo de grupos, pero tampouco cre na independencia.

¹⁴ León Felipe: *Puesto ya el pie en el estribo y otros poemas*. Madrid, Visor Libros, 1983.

¹⁵ O poema é un agasallo de León Felipe ó fillo dun amigo seu. O poema encabézaos así: *De mi último libro «Puesto ya el pie en el estribo».*

¹⁶ *León Felipe visto por 100 autores*, Madrid, Adefarma, 1991.

¹⁷ *León Felipe visto por 100 autores*, Madrid, Adefarma, 1991, p. 16.

«¿Quen pode ser independente hoxe?. Non podes independizarte desde que naces e de aquí a diante menos. A min tocoume unha etapa onde puíden escapar dúas veces, pero sempre había un cordón umbilical con España e cos amigos que crían que pertencía a aquel grupo ou aquel partido. Ser testamenteiro de León Felipe é herdar a tódolos amigos, a tódolos lectores, ós que o admiraban, pero tamén a tódolos seus inimigos. E o mesmo me pasa con Juan Larrea».

Alejandro Campos Ramírez (Alexandre Finisterre), naceu entre mariñeiros, preto do mar. Desde meniño soñaba co voo das gaviotas para supera-lo mar tenebroso e vence-los horizontes visibles. Por eso, despois da guerra dicidiu que o seu nome fose identificado co *finis terrae*. Velaquí o poema co que nos lembra:

SOY DE LA MAR¹⁸

*Sí, son hermosas
las rosas
y es el gusano mi hermano.
Pero amo más las algas que las rosas
y al pez más que al gusano.*

Soy de la mar.

*Cuando vaya a dar a Luz
echadme a la mar:
quiero dar a luz
estrellas de mar.*

*Soy de Finisterre, soy marino:
echadme a la mar en submarino
de pino
de Finisterre (sin pintar).*

Soy de la mar.

Do soño tamén saíron os versos de Alexandre adicados a Uxío Novoneyra, para ler na homenaxe que se ía lle dedicar en Santiago ó autor de *Os eidos*:

*Uxío Irmán:
Tamén eu soñei con ir a aquel Faro
«onde está o Ceo a un voo de paxáro»
e alí xogar coa Lúa ao fútbol:*

¹⁸ *Cantos Rodados Antología poética*, Madrid, Libertarias/Prodhufi, 1992, p. 220.

*darlle un cabezazo
e meterlle un gol
ao Sol.*

*No meu sono
brinquei.
Entre a Lúa e o meu leito
interpúxose o teito:
breado, esmendrellado,
medio morto quedei.*

*En fin:
que oxe non podo
nin
xogar ao fútbolín.*

*Alexandre Finisterre
Cunha aberta ecuatorial*

O tempo persegue a Alexandre Finisterre pero ninguén lle pode roubar a súa alma viaxeira. El segue creando proxectos noutros campos da súa personalidade para seguir soñando:

«Este ano é o vixésimo cabodano da morte de Juan Larrea, vanse facer actos importantes. Estamos proxectando todo, porque Larrea é tan grande, tan enorme. É como unha montaña que está ó teu lado e non podes abarcala coa ollada, hai que vela con distancia e con agarimo».

GRACIAS, SEÑOR FINISTERRE:

Por deixarme narrar con vostede...